

UO'K: 94(575/146-25):28

BUXORO AMIRLIGIDA TASVVUF ILMI UZVIYILIGI VA IJTIMOY MADANIY HAYOTGA UYG'UNLIGI HAMDA TA'SIRI**ИНТЕГРАЦИЯ СУФИЗМА В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ И ЕГО СОВМЕСТИМОСТЬ С ОБЩЕСТВЕННОЙ И КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНЬЮ****INTEGRATION OF SUFISM IN THE BUKHARA EMIRATE AND ITS COMPATIBILITY WITH SOCIAL AND CULTURAL LIFE****Saburov Jaloliddin**

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Buxoro amirligi davrida ilm-fan va islom ilmlari rivoji unda Buxoro amirlarining faoliyatlari ijtimoiy ma'naviy muhit va davming o'ziga xos xususiyatlari tahlil etilgan. Xususan, amirlikda Qur'on, hadis, fiqh va tasavvuf ilmlarini o'rganishga bo'lgan rag'bat kishilar ma'naviy hayotidagi o'rni birlamchi manbalar asosida ochib berilgan.

Аннотация

В данной статье развитие науки и исламских наук в Бухарском эмирате в ней анализируется деятельность бухарских эмиров, особенности социально-духовной среды эпохи. В частности, в эмиратестимул к изучению Корана, хадиса, фикха и тасаввуф раскрыт на основе первоисточников, роль которых в духовной жизни людей.

Abstract

In this article, the development of science and Islamic sciences in the Bukhara Emirate, it analyzes the activities of the Bukhara emirs, the peculiarities of the socio-spiritual environment and epoch. In particular, in the emirate, the incentive to study the Koran, Hadith, Fiqh and mysticism is revealed on the basis of primary sources, the role of which in the spiritual life of people.

Kalits'o'zlar: ma'naviyat, ilm, ma'rifat, tasavvuf, hadis, fiqh, tafsir, insonparvarlik, madaniyat, makonvazamon, ijtimoiyhayot, axloq.

Ключевые слова: духовность, наука, просвещение, суфизм, хадис, фикх, тафсир, гуманизм, культура, пространство и время, общественная жизнь, мораль.

Key words: spirituality, science, enlightenment, mysticism, hadith, Fiqh, tafsir, humanism, culture, space and time, social life, morality

KIRISH

Buxoroda tasavvuf va uning insonparvarlik g'oyalari islom dini bilan bir vaqtda kirib keldi, desak, xato bo'lmaydi. Chunki, islomning tavhid g'oyasi, Qur'on ma'rifati, nafsni tarbiyalash, ilm o'rganishga, axloqiy isloh bo'lishga undovchi oyatlar, inson va uning yaralishi bilan bog'liq hikmatlar islom ilmlari qatorida tasavvuf ilmining ham shakllanishi va rivojlanishga turtki bo'ldi. Shu bilan birga tasavvuf jamiyat hayotida o'ziga xos islom dini targ'ibotini mustahkamlashda, odamlarni poklikka, halol mehnat qilishga, zulm va zo'ravonliklardan tiyilishga undadi. So'fiy kishilar turmush tarzi ma'naviy-axloqiy qiyofasi xalqni halimlikka, axloqiy komillikka erishishda ibrat namunasi bo'la oldi. Tasavvuf xalqni tarixning eng murakkab davrlarida mafkura bo'lib himoya qildi, ma'naviyatni yuksaltirdi. Insonlarni hurfikrlikka bag'rikenglikka, ruhiy yuksalishga o'rgatdi. So'fiy shayxlarning karomatlari xoriqulodda odatlari, xalqni sharqona madaniyatning eng nozik estetik, etik jihatlarini namoyon etdi. Hukmdorlardan tortib oddiy kishilarning qalbiga kirib bordi. Ular xalqning og'irini yengil qilishga erkin yashashga, jamiyatni ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishiga katta hissa qo'shdilar.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Buxoro – islom olamining ma'rifiy qubasi sifatida tasavvuf ilmi bilan VIII asrdayoq tanishgan. Bunga sabab islomni qabul qilish jarayonida ilmga urg'u berilganligi va bu jarayonda Abu Hafs Kabir Buxoriy (IX asr) kabi mo'tadil islom ulamolarining faoliyat ko'rsatganligidir. Shu jihatdan Buxoro amirligiga (XVIII asrga) qadar bo'lgan Buxoro tasavvuf ilmining tarixiy ildizlarini shartli uch davrga bo'lish mumkin:

FALSAFA

Ilk davr (VIII-X asrlar);
Oltin davr (XII-XV asrlar);
Uzviy davr (XVI- XVIII asrlar).

Buxoro tasavvuf ilmining ilk davri (VIII-IX asrlar) tasavvuf ta'limoti bilan tanishish, o'rganish, qabul qilish va nazariy asoslarini yoritish bilan xarakterlanadi. Bunda ayniqsa, Abu Bakr Muhammad binni Ishaq Kalobodiy-Buxoriyning (X asr) faoliyati muhim o'rin tutadi. [1.128.]. Abu Bakr Kalobodiy Buxoro shahrining Gulobod mahallasida tug'ilgan, o'zining dunyoga mashhur tasavvuf nazariyasini o'rgatuvchi kitobi "at-Ta'arruf" ham aynan shu shaharda dunyoga kelgan. Tasavvufshunos olim B.Namozov "Abu Bakr Kalobodiyning eng katta ijodiy xizmati shundaki, u o'zining "At-taarruf" asarida an'anaviy islom va tasavvuf orasidagi muayyan o'rtachilik yo'lini topishga harakat qilgan. Mana shu o'rtachilik yo'lini topishga, an'anaviy islom va tasavvuf ta'limotini kelishtirishga keyinchalik Abu Homid G'azzoliy at-Tusiy ham uringan"[2.3.]-deb ta'kidlagan. Demak, Abu Bakr Kalobodiy tasavvuf olimi Hanafiylik mazhabi faqih va arab tilida ilk bor tasavvuf nazariyasini tizimlashtirib bergan orifdir. Tasavvuf ilmini Shayx Qosim Forisdan (X asr) o'rgangan va uning "Ma'oni al-axbor" (Payg'ambar alayhissalom hadislarining ma'nolari) hamda "at-Ta'arruf li mazhab ahl at-tasavvuf" ("Tasavvuf ahli mazhabi bilan tanishish") tasavvufiy asarlari nafaqat Buxoroda, balki butun islom olamida tasavvuf nazariyasi bo'yicha muhim va asosiy qo'llanma sifatida qabul qilingan. Abu Bakr Kalobodiyning "at-Ta'arruf" asari Buxoro tasavvuf ilmining poydevori hisoblanadi.[3.128.] Bu asar haqida mashhur mutassavvif Shayx Yahyo Suhravardiyning (XII asr) quyidagi so'zlari mashhur: "Agar "at-Ta'arruf" bo'lmaganida, biz tasavvuf nimaligini bilmas edik".[4.128] Bu asarda tasavvuf nazariyasi Qur'oni karim va hadisi sharif ahli sunna va jamoa aqidasiiga mos tarzda yozilgan.

Buxoro mozorlari tarixini yozgan Ahmad ibn Mahmud Buxoriy mutasavvif nomini hurmat bilan tilga olib "Abu Bakr Kalobodiyning holu ahvollari bayonga muhtoj emas. Zahmat chekib orasta (poklash) berishdan ko'ra o'zlari orastadir" [5.72]- deb yozadi.

E'tibor berilsa, "at-Ta'arruf" tasavvuf ilmi qomusidir, shu sababli u Buxoroda yaratilgan kishida faxr uyg'otadi va bu asardan keyin Eron hamda Arab mutasavviflari Buxoroga intilgan. Abu Bakr Kalobodiyning shogirdi Abu Ibrohim Ismoil binni Muhammad al-Mustamliy (XI asr) "at-ta'arruf" asariga "Sharh al-Nur ul-muridin" nomli sharh yozgan va bu bilan islom tasavvuf ilmi to'liq asoslangan. Bu asar O'zbekistonda Toshkent viloyati imom xatibi J. Raupov [6.] tomonidan yangidan tarjima qilindi. Abu Bakr Kalobodiyga zamondosh va bir yurtida istiqomat qilib o'z davri va keyingi zamonlar uchun katta meros qoldirgan Kalobod mahallsidan chiqqan olimlar ko'pchilikni tashkil etgan. Buxoroda tasavvuf bilan birga hadis ilmi shahar ma'naviy-ma'rifiy hayoti bilan chambarchas bog'liq holda rivojlandi. Abu Bakr Kalobodiyga zamondosh muhaddis Abdulloh as-Subazmuniy (vaf. 872 y.) Buxoroda turli davrlarda yashab o'tgan 42 ta roviy va muhaddislar haqida xabar beradi.[7.58.].

Abdulkarim Sam'oni (1113–1167) "Al-Ansob" ("Nasabnoma") kitobida Mustamliy haqida shunday ma'lumotlarni keltiradi: "Abu Ibrohim Ismoil Mustamliy Buxoro ahliidan bo'lib, mufassir edi. Buxoroda ko'p olimlardan ta'lim olgan. Bu kishidan ba'zi muhaddislar hadis ham rivoyat qilishgan.Faqih va muhaddis kishi edilar. Hijriy 434 (milodiy 1043) yili zulqa'da oyining o'n oltinchisida, dushanba kuni peshindan keyin vafot etgan" [8.99].

TALQIN VA NATIJALAR

Demak, Buxoro tasavvuf ilmining ilk davri tasavvuf asoslarining yaratilishi ustoz shogird an'analarining davomiyligi bu o'lkada nafaqat tasavvuf ilmi balki, islom ilmlarining ham rivojlanishiga muhim omil bo'lgan. Buxoro tasavvuf ilmining oltin davri (XII-XV asrlar) tasavvufni ommalashtirish va Xojagon – Naqshbandiylik tariqatini ta'sis etish bilan xarakterlanadi. Bu jarayon Yusuf Hamadoniydan (XII asr) boshlanib Xoja Ahror Valiy (XV asr) bilan nihoyalanaadi. Bu davrda Yusuf Hamadoniyning (XII asr) "Rutbatul hayot", Abdulxoliq G'ijduvoniyning (XII asr) "Risola"lari va Xoja Ahror Valiyning (XV asr) "Risola"lari Ali Safiyning (XV asr) "Rashohot ayn ul-hayot" asari muhim o'rin tutadi. [9.45.]

Bu davrda "silsilai zahab" (oltin silsila) Xojagon – Naqshbandiylik tariqati ta'sis etilgani muhim hodisadir:[10.55.].

Muhammad alayhissalom

↓

Abdu Bakr Siddiq + Ali ibn Abu Tolib

↓
Imom Husayn
↓
Muhammad Boqir
↓
Ja'far Sodiq
↓
Boyazid Bistomiy + Junayd Bag'dodiy
↓
Abulhasan Haraqoniy
↓
Abulqosim Gurgoniy
↓
Abu Ali Formadiy
↓
Xoja Yusuf Hamadoniy (XI asr)
↓
Xoja Abdulxoliq G'ijduvoniy (v. 1179 y.)
↓
Xoja Orif Revgariy (v. 1317 y.)
↓
Xoja Mahmud Anjir Fag'naviy (v. 1317 y.)
↓
Xoja Ali Romitaniy (v. 1326 y.)
↓

Xoja Muhammad Boboyi Samosiy (v.1354 y.)
↓
Sayid Amir Kulol (v. 1370 y.)
↓
Xoja Bahouddin Naqshband (v. 1389 y.)
↓

Xoja Muhammad Porso (v. 1419 y.)
↓
Xoja Alouddin Attor (v. 1400 y.)
↓
Xoja YA'qub Charxiy (v. 1447 y.)
↓
Xoja Ahror Valiy (v. 1490 y.)

Mazkur tariqat tasavvuf nazariyasida Junayd Bag'dodiyning (vafoti 910 yil) mo'tadil irfon konsepsiyasiga asoslanadi. Junayd Bag'dodiy o'zining "Rasoil" asarida bayon qilishicha, uning konsepsiyasi quyidagi to'rt tamoyilga asoslanadi:

Odob

Suhbat

Ilm

Amal. [11.135.]

Bu konsepsiya Xojagon-Naqbandiylik tariqatining nazariy asosi sifatida qabul qilingan va unga asosan Xoja Abdulholiq G'ijduvoniy (XII asr) hamda Xoja Bahouddin Naqshband (XIV asr) tomonidan tariqatning quyidagi 11 amaliy qoidasi ishlab chiqilgan:

Hush dar dam – qalb, nigoh va fikrni ogoh etish;

Nazar bar qadam – faoliyatda ogoh bo'lish;

Safar dar vatan – ma'naviy va jismoniy harakatchanlik;

Xilvat dar anjuman – omma orasida ham Allohni nazarda tutib turish;

FALSAFA

Yodkar – mudom Allohni qalbdagi zikr qilish;
 Bozgasht – qalbdagi Alloh zikrini tilda ham takrorlab yurish;
 Nigohdosht – tafakkurda chalgʻimaslik;
 Yoddosht – ilm va amalni teng olib borish.[12.7-11]
 Naqshband qoidasi:
 Vuqufi adadiy – zikrdan maʼno uqish;
 Vuqufi zamoniyy – zikr vaqtida tafakkurga erishish;
 Vuqufi qalbiy – zikrda anglangan sirni qalbdagi saqlash.[13.17.]

Shundan kelib chiqib, Buxoro tasavvuf ilmining bu davrini “silsilai zahab” nomiga mos ravishda oltin davr deb atash mumkin. Shuni Buxoro Tasavvuf ilmining oltin davrida umumtasavvuf ruhida ijod qilgan mutasavviflar ham bor edi. Ulardan biri Buxoro faoliyat olib borgan va XV asrning I yarmida yashab oʻtgan Sayid Qosimiydir.

Sayid Qosimiy oʻziga xos mutasavviflardan biri. Uning tasavvufiy qarashlarining shakllanishiga Qurʼon va hadislardan tashqari ikki yoʻnalish kuchli taʼsir koʻrsatgan: 1) umumtasavvuf vakillarining qarashlari; 2) turkiy tilli ijodkorlarning gʻoyalari deyish mumkin.

Bu masalada Sayid Qosimiy hazrati Junayd Bagʻdodiy (vafoti 910 yil), Abu Bakr Shibliy (vafoti 946 yil), Muhammad Gʻazzoliy (vafoti 1111) va Fariddin Attor (vafoti 1221) tasavvufiy qarashlarini chuqur oʻzlashtirgan. U bu haqda oʻz asarlarida kichik hikoyalar keltirish bilan ishora qilgan. Oʻzining “Majmaʼ ul-axbor” (Xabarlar toʻplami) asarida “Hikoyati Shayx Junaydrahmatullohi alayh” keltirilgan. Junayd Bagʻdodiy bir kuni abgor va xor itni koʻrib:

Dediki: “Bu mendin erur yaxshiroq,
 Piri xirod qoshida boittifoq [14.85.]

It – oʻz sohibiga sadoqatli boʻlishi bilan Junayd Bagʻdodiyda vajd uygʻotgan edi. Shu sababli Qosimiy deydi:

Mahram esang voqifi asror boʻl,
 Gul bila gul, xor bila xor boʻl[15.93.]

Maʼlumki, Junayd Bagʻdodiy tasavvufda sahv – moʻtadillik yoʻli asoschisi, u “zikri Qalb” kashfiyotchisi hisoblanadi. Unga koʻra, Haq zikri ovoz chiqarmasdan Qalbdagi aytiladi va anglangan haqiqatlar har kimga aytilmaydi. Chunki ilohiy haqiqatlarni hamma qabul qilavermaydi, uni faqat xoslar (tushunadiganlar) qabul qiladi. Bundan tashqari, Junayd Bagʻdodiy yoʻlida turli rasmiy va odatiy taʼqiqarlar yoʻq, aksincha, insonni hurmat qilish bosh masala hisoblanadi. Bu xususiyatlar keyinchalik Buxoro Xojagon-Naqshbandiylik tariqatida qabul qilinganligi maʼlum. Demak, tasavvuf va tariqatlarning Buxoroda bardavom boʻlishligi uning uzviyligini ham asarlar osha taʼminlagan allomalar merosi orqali anglash mumkin. Tasavvuf Buxoroda nazariy asosga ega boʻldi. Islomning insonparvarlik mohiyati tasavvufda namoyon boʻldi. Buni mutasavviflar irfon sohiblari orif kishilarning mazkur ilmni vorisilik tamoyillariga tayanib rivojlantirganligi uning uzviyligini taʼminladi. Shu bilan birga tasavvuf ijtimoiy hayotga yaqinlashdi. Xonqoh shayxlari riyokorligi, xilvatnashinlikdan hurfikrlikka va ixtiyor erkinligining axloqiy mohiyatini anglatishda asos boʻldi. Jamiyatning turli qatlamlariga kirib bordi. Xalqning dardini tashvishlarini uzoqlashtirishga halol mehnat qilishga jubr va zulmga qarshi turishga oʻrgatdi. Odamlarning turmushi tafakkuriga kuchli taʼsir koʻrsatib anʼanalar qadriyatlarini islom tamoyillari asosida qaror topishiga boyitilishiga xizmat qildi.

Rus sharqshunos olimi O.F.Akimushkin fikriga koʻra, Junayd Bagʻdodiyning “Rasoil” asarida Mutlaq Borliq (tavhid) va uni anglash nazariyasi ishlab chiqilgan. Unga koʻra, Mutlaq Borliq – bu Iloh barcha mavjudlik Undan kelib chiqadi (jamʼ), shu maʼnoda insonning mohiyatini tashkil qiluvchi Ruhi ham Mutlaq Borlikdan ajralib chiqqan va Ruhi ana shu haqiqatni anglash uchun bu dunyoda iztirob chekadi. Ruh oʻz haqiqatini anglab borgan sari turli ixtiloflardan poklanib boradi va anglangan har bir haqiqatni mutlaq haqiqat deb qabul qilavermaydi.

Sayid Qosimiy “Majmaʼ ul-axbor” asarida “Hikoyati Shayx Shibliy alayhir rahmat”ni keltiradi. Bir kuni Shayx Shibliy bir kishidan bugʻdoy xarid qiladi va uyiga kelib qarasa bugʻdoy ichida bir qumursqa kelibdi. Shibliy uni bugʻdoy olgan joyiga olib boradi va ini yoniga qoʻyadi. Sayid Qosimiy bu voqeada Shibliyni nafaqat insonga, balki chumoliga ham ozor bermaydigan kishi sifatida koʻradi. Chunki Shibliy:

Aytdi: “Muruvvatdin emas moʻri zor,
 Tushsa yiroq manzilidin dilfigor [16.123.]

A.D.Knish fikricha, Shayx Shibliy hazrati Junayd Bag'dodiy maktabiga mansub so'fiylardan biri. Ayni paytda, u hurfikr bo'lib nozik ma'noli nutqlarida va she'rlarida Mutlaq Borliq fayzini kuylagan. Samo'ni xush ko'rgan, Mansur Hallojga (vafoti 922 yil) qarshi guvohlik berishni so'raganida o'zini devonalikka solgan (chunki Shariatda devonaga chora ko'rilmaydi). Chuqur ma'noli fikrlarini jazava vaqtida aytgan (shatahiyot) va allegoriya (ishorat) bilan so'zlagan. Shibliy tasavvufda Junayd Bag'dodiy va Mansur Hallojdan keyingi eng mashhur shaxs hisoblanadi.

Sayyid Qosimiy tasavvufiy qarashlarining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatgan mutasavvuflardan biri Shayx Fariddin Attor (vafoti 1221). U Attorning "Ilohiynoma" asaridagi tasavvufiy ruhdagi "Ayol haqidagi hikoya" sini she'riy tarjima qilib, "Ilohiynoma" asarini yaratgan:

"Ilohiynoma"ni Attor bu dur,
Davayi siynai afgor bu dur.
Oni turki bila Qosimiy aydi,
Ma'oniy guharini elg'a yoydi.
Chu erdi Shayx ruhidin talabgor,
Anga hal bo'ldi ushbu mushkil asror[17.201.].

Attorning "Tazkirat ul-avliyo" asari XIV asrdayoq turkiy tilga tarjima qilingan edi. Sayyid Qosimiy esa uning butun ijodi va qarashlaridan xabardor bo'lgan. Demak, Attor va G'azzoliy merosidan bahramand bo'lgan va Buxoro tasavvufini irfon, hikmat va falsafa bilan boyitgan. Sayyid Qosimiy merosi keyingi davr tasavvufiy qarashlariga o'z ta'sirini ko'rsatgan va ularning uzviyligini ta'minlagan.

TALQIN VA NATIJALAR

Xulosa qilish mumkinki, Buxoroda ilk tasavvuf davri namoyandalari merosini o'rganish keyingi davr tasavvuf va tariqatlarning irfoniy va falsafiy asoslarini o'rganish imkoni bilan birga tasavvufning Buxorodagi rivoji va uzviyligini bilish imkoniyatini ham beradi.

Sayyid Qosimiy hazrati Mavlono Haydar Xorazmiy vositasida Shayx Nizomiddin-Ganjaviy asari g'oyalari va hikoyalari asosida o'z asarini yaratgan. U o'z asarida Haydar Xorazmiy vositasida Shayx Nizomiddin-Ganjaviyning tasavvufiy g'oyalaridan ozuqa oladi. Demak, Sayyid Qosimiy misolida davrlar osha tasavvuf g'oyalari tamoyillari an'anaviy tarzda o'tib kelgan. Bir-biriga aloqadolikda va o'zaro ta'sirda rivojlangan. Buxoro o'lkasida keyingi asrlarda jamiyat hayotiga ta'sir ko'rsatgan tasavvufning asl mohiyatini islomning insonparvalik g'oyalarini targ'ib etishdagi o'rnini ko'rsata olgan.

Zero, Sayyid Qosimiy tasavvufiy qarashlari shakllanishida Qur'on, hadis, mashhur tasavvuf vakillari va turkiy tilli mutasavvif ijodkorlar g'oyaviy ta'sir ko'rsatgan. Buxoro hududida yaratilgan tasavvufga oid asarlarning umumtasavvufiy g'oyalar ruhi bilan sug'orilgan qismi mavjud bo'lib, bu qism oltin davrning nazariy masalalari shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Buxoro amirligi tasavvuf ilmi tarixiy ildizining uchinchi davri uzviy davrdir (XVI-XVIII asrlar), bu davr Xojagon-Naqshbandiylik tariqatining davom etish vaqtidir. Unda Buxoro Jo'ybor Hojalari faoliyati muhim o'rin tutadi. Bu silsila Buxoro yaqinidagi Jo'ybor qishlog'idan bo'lib, uning asoschisi Mahdumi A'zam Kosoniyning (vafoti 1543 yil) shogirdi Xoja Muhammad Islom Jo'yboriydir (1493-1563). Mazkur zot Xojagon-Naqshbandiylik tariqatini o'z davri ehtiyoj va talablaridan kelib chiqib, "Meni uch sifat quvontiradi: mo'min qalb, yoshlikdagi tavba va yoshlanuvchi ko'z" hadisiga muvofiq targ'ib qilgan.[18.15.] Bu konseptual yondoshuvning ma'nosi quyidagicha:

Mo'min qalb – har bir shaxs Qalbidagi imon nuri uni tariqatga qabul qilishga asos bo'ladi;

Yoshlikdagi tavba – tariqatda yoshlikdan shaxsni qabul qilish ma'lum, biroq yoshidan qat'iy nazar oddiy fuqaro yoki shoh tavbaga yuzlansa, tavba qilsa uni tarbiyalash lozim;

Yoshlanuvchi ko'z – dard cheka oluvchi har qanday kishi tariqat asoslariga xiyonat qilmaydi.

Bu o'ziga xos yondoshuv Xojagon-Naqshbandiylik tariqati imkoniyatlarini yangi sharoitda kuchaytirdi, natijada Xoja Muhammad Islom Jo'yboriy va uning avlodlari XVI-XVII asrlarda Buxorodagi Shayboniy hamda Ashtarxoniy hukmdorlarini Xojagon-Naqshbandiylik tariqatiga itoat ettirdi.[19.187-188.] Shu tariqa Buxoro tasavvuf ilmi tarixiy ildizlarining Uzviy davri o'ziga xos xususiyatlarga egaligi bilan o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Акамушкин О.Ф. ал-Калободи. Ислом. Энциклопедический словарь. –М.: "Наука". 1991. –С.128

FALSAFA

- 2.Намозов Б. Абу Бакр Калободий тасаввуфий қарашларининг фалсафий асослари.-Тошкент: Фан нашриёти, 2009.-Б.3.
- 3.Калободий А. Б. Ат-Таъаруф. –Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. 2002. –Б.115.
- 4.Акамушкин О.Ф. ал-Калободи. Ислом. Энциклопедический словарь. –М.: “Наука”. 1991. –С.128
- 5.Аҳмад ибн Маҳмуд Бухорий. Тарихи муллозода.Тошкент, 2009. –Б.72.
- 6.Ат-таъаруф лимазҳаби аҳли тасаввуф (тасаввуф аҳли йўли билан танишув) [матн]/ масъул муҳаррир Ж.Раупов-Тошкент:“Azmir nashr print”-2022.-324.б.
- 7.Муротов Д. Бухоролик ҳанафий ровийлар. ЎзМУ 90 йиллигига бағишланган Республика илмий-амалий анжумани материаллари. 2008.-Б.58.
- 8.Абдулкарим Самъоний. “Насабнома”. “Бухоро”, 2004.-Б. 99.
- 9.Хожа Юсуф Ҳамадний. Рутбат ул-ҳаёт. Т., 2004. Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний. Асарлар. –Т., 2003.-Б.45.
- 10.Хожа Аҳрор Валий. Табаррук рисолалар. –Т., 2004. Али Сафий. Рашоҳот айн ул-ҳаёт. –Т., 2005 –Б.55.
- 11.Алишер Навоий. Насайим ул-муҳаббат. // Тўла асарлар тўплами. –Т.: “Фан”. 2001.-Б. 135.
- 12.Ориф Усмон. Ғиждувоний таълимоти. –Т.: “Фан”. 2003. –Б.7-11.
- 13.Комилов Н. Тасаввуф. –Т.: “Ўзбекистон”, 2009. –Б.17.
- 14.Сайид Қосимий. Маснавийлар мажмуаси. – Т.: “Фан”, 1992. –Б. 85.
- 15.Сайид Қосимий. Маснавийлар мажмуаси. – Т.: “Фан”, 1992. –Б.93.
- 16.Сайид Қосимий. Маснавийлар мажмуаси. – Т.: “Фан”. 1992. –Б.123Сайид Қосимий. Маснавийлар мажмуаси. – Т.: “Фан”. 1992. –Б.123
- 17.Сайид Қосимий. Маснавийлар мажмуаси. – Т.: “Фан”. 1992. –Б. 201,
- 18.Ҳасанхожа Нисорий. Музақкири аҳбоб. –Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 1993. –Б.15.
- 19.Акимушкин О.А. Нақшбадийа. Ислом. Энциклопедический словарь. –М.: “Наука”. 1991. –С. 187-188.
- Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов: к истории феодального землевладения в Средней Азии в XVI-XVII вв. М-Л.: “Наука” 1954.
- 20.Ҳасанхожа Нисорий. Музақкири аҳбоб. –Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 1993. –Б.15.